

A SZÉKESEGYHÁZ ORGONÁI

Mivel az 1593-as urbárium említést tesz a szombathelyi vártemplommal kapcsolatban az orgonistáról, így nem kétséges, hogy ekkor már állott orgona a román stílusú régi Szűz Mária templomban. Hihetőleg akkortájt építették, amikor a káptalan Vasvárról Szombathelyre költözött. (1578)

Amikor a hallatlan bőkezű mecénás főpap, Széchényi György 1665-ben barokk stílusban újjáépítette a templomot, a többi berendezéssel orgonáról is gondoskodott. Erről a már említett 1674-es Tormásy-féle vizitáció jegyzőkönyve (lásd 11. jegyzet) azt mondja: “mediocre organum” vagyis közepes nagyságú orgona.

Még tovább lépett Szombathely utolsó győri püspöke, gr. Zichy Ferenc, aki a templom 1744-45-ben végzett restaurálása után, de még a Batthyány-féle vizitáció, 1754 előtt ismét újabb orgonával gazdagította a káptalani templomot. Erről Batthyány azt írja, hogy “magnum et elegans”, vagyis nagy, tehát a templom méreteihez arányított, és elegáns, szép, nyilván szobrokkal gazdagon díszített, mint Zichy győri orgonája az ottani székesegyházban. Az új orgona nem kis költségeit mindazonáltal nem maga vállalta, hanem a káptalanra és plébániára hárította. Mivel később vita támadt a káptalan és plébánia között, hogy melyiknek van joga, és milyen mértékben használni a nagyorgonát, ebből világosan következtethető, hogy a régi kis pozitív továbbra is megmaradt a templomban. Sem a káptalan, sem a plébánia nem képzelhette el úgy a vita eldöntését, hogy a másik fél orgona nélkül végzi istentiszteleteit. A kérdés csak a két orgona közötti elsőbbségi jog körül foroghatott.

Amikor Szily János püspök 1792-ben a vártemplomot kegyelet nélkül lebontotta, sajnos vele együtt megsemmisült ez a szép és nagy orgona is, a magyar organaépítészet egyik értékes emléke. Arra viszont Szilynek nem volt már ideje, hogy az új székesegyházba orgonát építsen, mert mielőtt az építkezés ill. a templom belső felszerelése elkészült volna, 1799-ben meghalt. Utóda, Herzan Ferenc püspök alatt, a francia háborúk következtében alig haladt valamit a templom befejezésének ügye. Csak Somogy Lipót püspök (1806-22) vette fel újra az építkezés fonalát. Ennek keretében került sor új orgona építésére. Addig, míg ez megvalósult, az új templomba ideiglenesen a Kálvária-templom kis orgonáját helyezték el. (L. a Kálvária-templom történetével kapcsolatban.)

Somogy Lipót püspöktől irányított belső munkálatok kapcsán 1808-ban került sor új orgona megrendelésére. A munkával a püspök Kober Ignác bécsi orgonaépítő mestert bízta meg. Kober neve nem volt ismeretlen Magyarországon. Ő építette 1805-1806-ban a pécsi székesegyház orgonáját.

Kober a szombathelyi székesegyházba kétmanuális 34 változatú orgonát tervezett. Kivitelezését 13 500 Ft-ért vállalta. Meg is kezdte a munkát, de 1812-ben meghalt. Az orgona építésének nagyobb része még hátra volt. Kober fia ekkor csak 17 éves volt. Sem gyakorlattal nem rendelkezett az orgonaépítésben sem tekintéllyel apja segédei előtt. Így érthető, hogy munkájuk ellen mind több panasz hangzott el. Végül is Somogy püspök *Dorner Albert Gáspár* (1780-1858) szombathelyi orgonaépítőhöz fordult, és 1812-ben szerződésileg megbízta a munkálatok folytatásával.

Dorner 1780-ban Oberwöhrben született Bajorországban. Az orgonaépítést Bécsben tanulta. Onnan jött 1803-ban Szombathelyre, ahol 1807-ben nyert polgárjogot.

Amikor a szombathelyi orgona folytatásának munkáját átvette, mindjárt látta, hogy Kober segédei az egyes sípokat túl rövidre vágták, aminek következtében az orgona félhanggal magasabban hangzott a szokottnál. A billentyűzet túlságosan nehezen járt. Dorner mindezt kijavította, és a munkával 1814-ben elkészült.

Az orgona dispoziciója a következő volt:

<i>I. Manuál-</i>		<i>II Manuál -</i>		<i>Pedál -</i>	
Főmű 51 hang		Pozitív 51 hang		12 hang, 21 billentyű	
1. Quintana	16' (?)	18. Copel	8'	28. Principál	32' (?)
2. Principál	8'	19. Quintadena	8'	29. Principál	16'
3. Viola di Gamba	8'	20. Principál	4'	30. Violoncello	16' (?)
4. Salicional	8'	21. Fugara	4'	31. Subbass	16'
5. Gemshorn	8'	22. Doppel Flöte	4'	32. Bordon	16'
6. Waldflöte	8'	23. Dulciana	4'	33. Octavbass	8'
7. Spitzflöte	8' (?)	24. Octav	2'	34. Bauernflöte	8'
8. Piffero	8'	25. Quinta	1 1/3'	35. Quintbass	6'
9. Octav	4'	26. Mixtur 5 soros	1'	36. Octav	4'
10. Flöte	4'	27. Fagotte et Oboe	8'	37. Cornet 3 soros	3'
11. Nachthorn	4'			38. Puzon	16'
12. Quint	3'			39. Fagott	16'
13. Octav	2'			40. Trompete	8'
14. Mixtur 6 soros	4'				
15. Zimbel	?				
16. Trompete	8'				
17. Vox humana	8'				

Az orgona hangképe szervesen beleillik a kor középeurópai orgonastílusába. A vonós regiszterek korai képviselői (Viola di Gamba, Salicional), főleg a pozitív művön szinte elengedhetetlen Dulciana és a Fugara ebben az időtájtban fog-lalják el helyüket a magyarországi orgonákon. A főmű Vox humana regisztere már a regál-változatot jelenti, nem az olasz Voce umana-t amelyet Gasparini hozott magával Itáliából és épített 1703-ban görllitzi orgonáján. Az olasz Voce umana-nak Kober orgonáján a Piffero regiszter felel meg. – Ez a többinél valamivel magasabbra hangolt sípsor, amely így lebegést idéz elő, ha más regisz-terrel együtt szólal meg.

Újszerű és modern volt Kober orgonáján a manuál-billentyűzet mély oktávjának teljes, kromatikus kiépítése. Magyarországon ekkor ez még nem volt szokás, hanem a mélyoktáv csak a diatonikus hangokat tartalmazta. Ezt nevezték “rövid oktáv” –nak. A pedálban Kober és Dorner még megtartották a hagyományos szokást, amely szerint a pedál csak 12 hangból ill. sípból állott. A C-c1 terjedelmű billentyűzeten ezt úgy osztották el, hogy az első oktávban csak a diatonikus hangok (C D É F G Á B H) billentyűit készítették el, míg a második oktáv a teljes kromatikus hangsort tartalmazta. A második oktávban ugyanazok a sípok szólaltak meg, mint az elsőben, csak ott a teljes kromatikus, 12 hangú skála. A pedálnak illetén kiépítése nálunk a 19. század második feléig általános gyakorlat volt. Bécsben valamivel korábban hagytak fel vele.

A csuszkaladás, mechanikus trakturájú orgona belső szerkezetét, a "Werk" et Kober két szekrényben helyezte el. A főmű és pedál a hátsó, nagy szekrényben foglalt helyet, míg a pozitívművet a karzatba épített szekrénybe építette be.

A szekrényzet a templom klasszicista stílusának megfelelően egyenes vonalakat mutat. Megtaláljuk rajta a klasszicista oszlopfőket és a jellemző urnákat. Ugyanakkor tombol a barokk szellemben faragott szobrok csoportja: a hárfázó Dávid király, s a zenélő angyalok. Az orgona díszítése Eckhard Lőrinc bécsi akadémiai szobrász műve.

1848 körül Dorner az orgonán 600 forint értékben nagyobb munkálatokat végzett. Kicsérélte a Kobertől túl kicsire méretezett hat fúvót, és helyükbe két új, saját találmányú és megfelelő nagyságú fújtatót épített. Ugyanakkor revideálta a fennálló hibákat és kijavította azokat. Dorner munkájáról a káptalani orgonista, Pozorszky József a legnagyobb dícsérettel és elismeréssel szólott: "sie sei eminent hergestellt, sie könnte nicht besser sein".

Mindezek ellenére pár év múlva olyan ellentét, sőt vita támadt Dorner és a káptalan succentora, Theindl Bódog és két zenésze: Pozorszky és Klepeisz között, hogy Theindl az orgona további karbantartását kivette Dorner kezéből, és az akkortájt Szombathelyre költöző *Peppert Nándor* orgonaépítő gondjaira bízta.

Peppert az orgonát 1864-67 között 3 300 forintos költség keretében 10 változattal bővítette. Az általa beépített új változatok már a romantika jegyeit viselik magukon. Ekkor került a pozitívba az Aeolin 8' változat. A főművön a régi Viola di Gamba és Salicional regiszterek sípjait új, szűkebb menzurájuakkal cserélte ki. Ekkor kapta a főmű a Hohlflöte és Rohrflöte változatokat, s még egy ma már ismeretlen nevű regisztert. – A pedálba Peppert 6 változatot iktatott be: Bourdon 32' Contrabass 16', Bassusklarinét 16', Viola 8' és Cello 4', továbbá egy ma már ismeretlen nevű sípsort. Kober klasszicista orgonáját így Peppert romantikus irányban módosította.

Ez az orgona a második világháború végéig működött. 1945. március 4-én bombatalálat érte a székesegyházat, s a megrongált templomban az orgona teljes egészében elpusztult. A romok alól csak csonkjai kerültek elő. A több mint 100 évig működő orgonának újjáépítéséről vagy akár csak rekonstruálásáról szó sem lehetett.

Miután a béke beálltával a templomot romjaiból helyreállították és 1947. szeptember 7-én újra felszentelték, a következő 1948. év tavaszán *Adám József* szombathelyi orgonaépítő mesternél ideiglenes megoldásként 6 változatú kis orgonát rendeltek a székesegyház számára. Az orgona ugyanazon év karácsonyára elkészült és mind a mai napig az működik a kóruson. (1977).

Dispozíciója: *Manuál*: C-g³ 56 hang

1. Principal 8'
2. Födött 8'
3. Salicional 8'
4. Oktáv 4'
5. Mixtura 3 sor 2 2/3'

Pedál: C-f' 30 hang

6. Subass 16'

Hogy a viszonylag kis orgona a székesegyház hatalmas légtérét betöltse, az orgonaépítő mester 130 mm-re emelte a szélnyomást, ami által a hangszer valóban megfelelő hangerőt ad. Ezt fokozza a manuálon kiépített oktávkopula. A pneumatikus szerkezetű orgona a magas szélnyomás következtében pontosan, gyorsan megszólal.

1951-ben az amerikában élő vas megyei magyarok ajándékként Wurlitzer típusú elektronikus orgonát is kapott a székesegyház.

Ref: A 200 éves Szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777-1977)

Dr. Sill Ferenc, Szombathely, 1977 (1,000 copies) p.294-297

Kiadja a Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság

77-7 Vas Megyei Nyomda

-Az új Orgona (1999)-

1945-ben nagyerejű amerikai légitámadás érte a várost, s láncosaknak találták el a székesegyházat. A hívek áldozatvállalásának köszönhetően újjáépített – de belsőleg még teljesen dísztelen – székesegyházat 1947-ben Mindszenty József bíboros, prímás szentelte fel. A felújítási munkák ezután is folytatódtak. A nagyszabású belső helyreállítást 1990-ben kezdte el a püspökség az önkormányzat támogatásával. 2004-ben fejeződött be a teljes belső rekonstrukció. A templom műemlék.

Az orgona története:

1999: az Aquincum Orgonagyár (Budapest) készítette, felhasználva az augsburgi Herz Jesu templom orgonájának sípsorait, melyeket nagyobb részben G. F. Steinmeyer & Cie (Oettingen) készített 1915-ben. A szombathelyi székesegyház előző orgonáját a bécsi Ignaz Kober (1755-1813) kezdte építeni 1808-ban, de 1813-ban közbejött halála miatt nem tudta befejezni. Az orgonaterv szerint a kétmanuálos, 34 regiszteres hangszer vételára 13 500 Ft volt. A félig kész orgonát Dorner Gáspár szombathelyi orgonaépítő fejezte be 1814-en, ekkor kétmanuálos, 40 regiszteres lett a hangszer. A kora klasszicista hangszer a II. világháborúban bombatalálat következtében szinte teljesen megsemmisült. Az elpusztult régi orgona látványát felelevenítő, impozáns, 12 méter magasságú, vörösfenyőből készült új orgonaházat a háborús romok között talált, restaurált szobrok díszítik. Az orgona belsejében a sípmű 4 szinten került elhelyezésre. A homlokzatban álló nagyobb sípok magassága eléri a 6 métert.

DISZPOZÍCIÓ		Oktav	4'	PEDAL	C-f1
I HAUPTWERK	C-a3	Flauta amabile*	4'	Untersatz k	32'
Praestant	16'	Sesquialtera 2x	2 ² / ₃ '	Prinzipalbass*	16'
Bourdon*	16'	Oktav	2'	Violonbass*	16'
Salice*	16'	Quint	1 ¹ / ₃ '	Subbass*	6'
Prinzipal	8'	Schard 6x	1'	Quintbass	10 ² / ₃ '
Hohlflöte*	8'	Trompete*	8'	Oktavbass	8'
Gamba	8'	Clarinete*	8'	Bassflöte	8'
Oktav	4'	Tremulant		Choralbass	4'
Rohrflöte*	4'	II+III		Mixtur 6x	5 ¹ / ₃ '
Rausch 2x	2 ² / ₃ '			Bombarde*	32'
Kornett 3-5x	8'			Posaune*	16'
Mixtur 5-6x	2'	III SCHWELLWERK	Trompete*		8'
Zimbel 4x	1'	Rohrbourdon* 16'		Chamade	16'
Trompete	16'	Diapason*	8'	P+I	
Trompete	8'	Flute harmonique	8'	P+II	
Chamade	8'	Vox celestas* 2x	8'	P+III	
I+II		Violoktav*	4'		
I+III		Traversflöte	4'		
I+II sub		Sept. Kornett 4x	2- ² / ₃ '		
I+II super		Flautino	2'		
		Plein jeu* 5x	2- ² / ₃ '		
II. POSITIV	16'	Fagott*			
Quintatön*	8'	Trompete harm*	16'		
Prinzipal	8'	Oboe*	8'	*Megjegyzés:	
Bourdon*	8'	Vox humana*	8'	régi változatok	
Salizional*		Clarine*	8'		
		Tremulant	4'		

Cégjelzés: “Aquincum” – a III. anual felett.

Szerkezet és nagyság: csúszkaláda rendszerű, szelládák mechanikus billentyűtraktúrával, függesztett mechanikával, elektromos regisztratúrával, 128 soros elektronikus setzerkombinációval készültek.

A sípok száma 4500. III/54/50, (15/14+12+14+13/10).

Orgonaház: 1999: ÉPSZÖV. RT. (Szombathely) készítette.

Az orgonát tervezte: 1998, dr. Áment Lukács OSB

Homlokzatterv: 1998, Tóth Tamás

Irodalom: Szigeti Kilián: Magyar orgonák, Szombathely.

Zeneműkiadó: Bp., 1978. 24-32.

Magyar Egyházzene VII. (1999/2000) 1. Sz. 126-127.

Az Aquincum cég ismertető prospektusa. é.n. (Ref: B.)

Ref. B.: www.orgonak.hu/orgonak/szombathely.htm